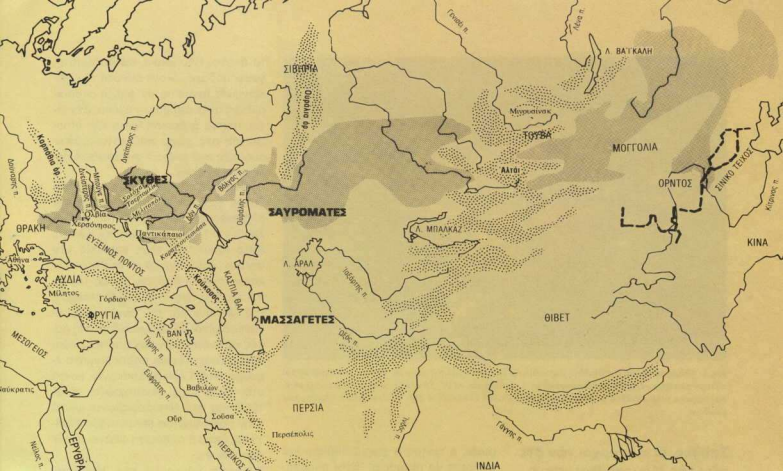

Θρύλοι και τέχνη από τόν κόσμο τῶν Σκυθῶν

Τήν 1^η χιλιετηρίδα π.Χ. ἱρανά-φωνα νομαδικά φύλα κατά-κλυσαν τίς στέπες τῆς Εὐρα-σίας, ἀπό τά Καρπάθια μέχρι τό Ὁρντος, περιοχή κοντά στό Σινικό Τείχος. Παρόλο πού κάθε κοινότητα φύλων εἶ-χε ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά, ὁ κόσμος αὐτός δημιούργησε κοινό πολιτισμό καί κοινή τέ-χνη καί ὀνομάστηκε συμβατι-κά «σκυθικός» ἀπό τό ὄνομα τῶν Σκυθῶν, φύλων πού ζοῦ-σαν στίς στέπες στά βόρεια τῆς Μαύρης θάλασσας· ἡ πε-ριοχή τους ἀποτελεῖ τό δυτικό μόνο ἄκρο τοῦ ἀπέραντου σκυθικοῦ κόσμου.

Στόν κύκλο τοῦ σκυθικοῦ πο-λιτισμοῦ ἀνήκουν καί οἱ φυλές τῆς Νότιας Σιβηρίας, χώρου πού περιλαμβάνει τό λεκανο-πέδιο Μινουσίνσκ, τή λεκάνη τοῦ Μέσου Γενισέι, τήν Τούβα καί τά ὄρη Ἀλταί. Τέλος στήν ἴδια πολιτιστική ἐνότητα τοπο-θετοῦνται καί οἱ Σαρμάτες, πο-λεμοχαρεῖς νομάδες πού, ἀ-φοῦ ἐκτόπισαν τοὺς Σκύθες, δημιούργησαν στό ζωτικό χώ-ρο ἐκείνων σημαντικό πολιτι-σμό τόν 1ο καί 2ο μ.Χ. αἰ.

Ἡδὴ ἀπό τόν 18ο αἰ., πολῦτιμα χρυσά ἀντικείμενα, πού βρέ-θηκαν τυχαῖα, μᾶς γνώρισαν γιά πρώτη φορά ἓνα λαμπρό

πολιτισμό. Ἡ συστηματική ἀ-νασκαφική ἐρευνα στράφηκε στήν ἀρχή στοὺς τύμβους καί τά νεκροταφεῖα, πού ἔδιναν ἐκπληκτικά σέ ἀριθμό καί πλοῦτο ἔργα τέχνης. Ἡ σύγ-χρονη ὁμῶς ἐρευνα πού ἐν-διαφέρεται γιά τήν ἀνάπλαση τῆς ζωῆς καί τῆς ἱστορίας τῶν λαῶν δέν στρέφεται μόνο στοὺς τύμβους μέ τά ἐντυπω-σιακά εὐρήματα ἀλλά καί στοὺς σκυθικοὺς ὀχυρωμέ-νους οἰκισμούς καί τίς ἑλληνι-κές ἀποικίες πού ὑπήρξαν ὁ χώρος συνάντησης τοῦ ἑλλη-νικοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς σκυ-θικῆς παράδοσης.

Μαρία Πάντου Μαρία Πεντάζου Νίκη Προκοπίου

*Αρχαιολόγοι

Εικ. 1. 'Ελάφι σε στάση ανάπαυσης. Διαστάσεις: 31 x 19 εκ., ύλικό: χρυσός. Τό μάτι του ελαφίου και τό αυτί του ήταν, αρχικά, διακοσμημένα με πετράδια και γυαλί. Τό ελάφι αυτό βρέθηκε μαζί με ύπολείπμενα μιάς άσπίδας πού προφανώς στόλιζε. Τό ελάφι είναι άπό τά αγαπημένα θέματα τών Σκυθών.

Σκύθες, οι κυρίαρχοι τών στεπών τής Μαύρης Θάλασσας.

Άπό τήν πρωταρχική κοιτίδα τους, κάπου στίς άνατολικές εύρασιατικές στέπες, οι Σκύθες διεισδυσαν στήν 'Εγγύς 'Ανατολή και τόν 7ο π.Χ. αϊ. έγκαταστάθηκαν στίς στέπες τής Μαύρης Θάλασσας, άφού έρήμωσαν μέ τίς έπιδρομές και τίς λεηλασίες τους τήν περιοχή. Στή στροφή του 5ου πρós τόν 4ο π.Χ. αϊ. ίδρυσαν τό πρώτο κράτος τής 'Ανατολικής Εύρώπης μέ κέντρο τόν κάτω Δνειπερο. 'Επικεφαλής του ήταν ό βασιλιάς, άνώτατος πολεμικός άρχηγος και ιερέας μέ θεϊκή καταγωγή.

Τή χώρα τών Σκυθών επισκεφθηκε στά μέσα του 5ου π.Χ. αϊ. ό 'Ηρόδοτος, πού δίνει πολλές λεπτομέρειες γιά τή ζωή τών κατοίκων της, διασώζοντας παράλληλα άφηγήσεις και μύθους γιά τήν προέλευσή τους. Σύμφωνα μέ ένα μύθο, στή χώρα τών Σκυθών πρώτος γεννήθηκε ό Ταργίταος άπό πατέρα τό Δία και μητέρα μία άπό τίς θυγατέρες του ποταμού Βορυσθένης (σημ. Δνείπερου). 'Όταν βασιλεύσαν οι τρεις γιοί του, Λιπόξαις, 'Αρπόξαις και Κολάξαις, έπεσαν άπό τόν ουράνιο χρυσά άντικείμενα: ένα άλέτρι, ένας ζυγός, ένας πέλεκυς και μία φιάλη. 'Όταν πλησίαζαν οι δύο πρώτοι νά τά πάρουν, ό χρυσός γύνοταν φωτιά, όταν όμως πλη-

σίασε ό τρίτος ή φωτιά έσβυσε και μπόρεσε νά τά πιάσει. 'Έτσι, οι μεγαλύτεροι του παρέδωσαν τή βασιλεία. Τά χρυσά αυτά άντικείμενα φανερώνουν μία κοινωνική διάρθρωση ιρανικής προελεύσεως πού βασίζεται στούς ιερείς (φιάλη), τούς πολεμιστές (πέλεκυς) και τούς γεωργούς (άλέτρι, ζυγός).

'Άλλη παράδοση τών 'Ελλήνων άποίκων τής περιοχής σύμφωνα μέ τόν 'Ηρόδοτο, θέλει τόν 'Ηρακλή νά θάβει ως τή Σκυθία κυνηγώντας τά βόδια του Γηρυόνη. Άπό τήν ένωση του ήρωα μέ τή Μεγάλη Θεά τών Σκυθών μέ τά φιδίδια πόδια γεννήθηκαν τρεις γιοί: ό 'Αγάθυρος, ό Γελωνός και ό Σκύθης. 'Ο τελευταίος έγινε γενάρχης τών Σκυθών γιατί μόνος αυτός κατόρθωσε νά τεντώσει τό τόξο πού είχε άφήσει ό 'Ηρακλής.

'Ο 'Ελληνας ιστορικός περιγράφει τό νομαδικό τρόπο ζωής τών Σκυθών, τονίζοντας ότι δέν κτίζουν πολιτείες ούτε τείχη. Σπίτια τους είναι οι άμαξές τους και πολεμούν έφιπποι μέ τόξα. Περιπλανιούνται άκολουθώντας τά κοπάδια τους στίς άπέραντες καταπράσινες πεδιάδες, τίς γεμάτες τρεχούμενα νερά (...ή τε γάρ ή εύσση πεδιάς αύτη πρώδης τε και ευδυρός έστι, ποταμοί τε δι' αύτής ρέουσι, 'Ηρόδοτος IV, 47). Κυρίαρχη μορφή στόν κόσμο τών Σκυθών είναι

τό άλογο. Περήφανο, καταστόλιστο, γοργοπόδαρο, έκανε δυνατή τήν επικοινωνία ανάμεσα σε φυλές σκορπισμένες στήν άπέραντη στέπα. Δέν είναι τυχαία ή όμοιομορφία τής ίπποσκευής στό χώρο πού κατοικούσαν οι φυλές πού άνήκαν στό σκυθικό πολιτιστικό κύκλο.

'Η μαρτυρία τής αρχαιολογικής σκαπάνης έρχεται σε αντίθεση μέ τήν πληροφορία του 'Ηρόδοτου, ότι οι Σκύθες δέν έχουν όχυρά και πόλεις. Αυτό ισχύει γιά τούς νομάδες τών στεπών, ενώ οι γεωργοί πού ήταν έγκαταστημένοι άπό τόν 7ο ως τόν 2ο π.Χ. αϊ. στίς περιοχές του Δνειπερου, του Μπουγκ και του Δνείστερου, άναγκασμένοι νά άναχαιτίζουν τίς όρδές τών νομάδων, τείχιζαν τούς οικισμούς τους. Τέτοια παραδείγματα έχουμε στό Γκρικορόφσκογιε κοντά στό Μογκίλωφ (άνασκαφές 1952-1955) και στό Νεμιρόφσκογιε κοντά στήν πόλη Βινίτσα (άνασκαφές 1946-1948), όπου ή όχύρωση φθάνει στό ύψος τών 9 μ.

Σύμφωνα πάντα μέ τόν 'Ηρόδοτο, στίς περιοχές του κάτω ρού του Μπουγκ (άρχ. 'Υπανι) και του Δνείστερου ζούσαν οι Καλλιπίδες πού ήταν 'Ελληνοσκύθες και οι 'Αλιζώνες, φυλές πού καλλιεργούσαν σιτηρά. Βορειότερα κατοικούσαν οι Σκύθες γεωργοί (σημ. Γεωργιανοί) πού καλλιεργούσαν οι αυτοί σιτηρά, άλλα γιά νά τά έμπορεύονται. 'Όλοι αυτοί οι γεωργοί πρέπει νά είχαν μόνιμες εγκαταστάσεις. 'Ανατολικά του Δνειπερου «άπλωνόταν ή χώρα τών νομάδων Σκυθών πού ούτε έσπερναν ούτε θέριζαν» και άκόμη άνατολικότερα τά έδωχα τών βασιλικών Σκυθών, πού ήταν ή πολυαριθμότερη και ή γενναιότερη άπό τίς φυλές. 'Ο κάτω Δούναβης ήταν πιθανόν τό θρησκευτικό κέντρο τών Σκυθών. Λάτρευαν κυρίως τήν 'Εστία (Ταβίτι), τό Δία (Παπαίο), τή Γή ('Απί) και τήν Ούρανία 'Αφροδίτη ('Αργυπασσα). Δέν έκαναν άνάγματα ούτε έκτιζαν ναούς και βωμούς· μόνο στόν 'Αρη έκαναν βωμό άπό φύλλα και στήν κορφή του έστηναν ένα κοντό σιδερένιο ξίφος, τόν άκινάκη, πού συμβόλιζε τό θεό. Στίς θυσίες πού έκαναν δέν έσφαζαν τό ζωο άλλα τό έπιναν. Στόν 'Αρη μόνο, θυσίαζαν κοντά στα άλλα ζωα άλλα, άκόμη και αίχμαλώτους, πού τούς έσφαζαν όμως

Εικ. 2. Πάνθηρας. Διαστάσεις 32,6 x 11 εκ., ύλικό: χρυσός. Τό αὐτί τὸ πάνθηρα εἶναι διακοσμημένο με κεχρημπάρι ἐνῶ σμάλτο στολίζει τὸ μάτι του. Κι αὐτὸ τὸ κομμάτι προέρχεται ἀπὸ ἀσπίδα. Οἱ δέκα μικροὶ πάνθηρες πού βλέπουμε πάνω στὴν οὐρά καὶ στὰ πόδια εἶχαν τὴν ιδιότητα νὰ μεγαλύνουν τὴν ἐπιθετικότητα τοῦ ζώου πού μεταδίδονταν στὸν πολεμιστὴ.

καί μέ τὸ αἷμα τους ράντιζαν τὸ σπαθί. Ἀναφορά σέ τέτοιες ἀνθρωποθυσίες ἔχουμε στὴν Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις. Παρόλο πὺ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἡρόδοτου εἶναι πολὺτιμη, διαφαίνεται σ' αὐτὸν ἡ ἐπίδραση τῶν ἐλληνικῶν

θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων καί εἶναι φανερὴ ἡ ἐξομίωση τῶν σκυθικῶν θεοτήτων μέ τίς ἐλληνικές. Σαφὴ δὲ μὴς ἰδέα τῆς σκυθικῆς θρησκείας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχουμε γιατί λείπουν ἄλλες πηγές.

Εἰκ. 4. Χτένα. Διαστάσεις: 12,6 x 10,2 εκ., ὕλικό: χρυσός. Τὸ κομφοτέχνημα αὐτὸ εἶναι ἀμφίγλυφο, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι στερεῖται πρόσθιας ὀψης. Πρόκειται γι' αὐτὴν πού οἱ δύο καθυπαρξέες φαίνονται χωρὶς νὰ τοὺς καλύπτει ἡ ἀσπίδα τους. Τὰ ἄλλα, πὺ ἔγιναν σέ οἰκνικησὺν, γιὰ νὰ μὴν εἶναι ἀκαλοισήθητὴ ἡ ἀντίθεσὶς τοὺς με τοὺς ἀνθρώπους. θυμίζουσι τὰ γλυπτά τοῦ Παρθενῶν. Ἡ ζωοφόρος μέ τὰ λιοντάρια εἶναι ἐπίσης ἐλληνικῆς ἐμπνευσεσ. Ἡ χτένα αὐτὴ θεωρεῖται ἔργο Ἑλλήνων τεχνιτῶν.

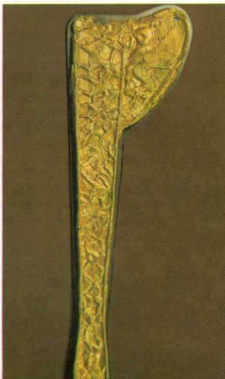
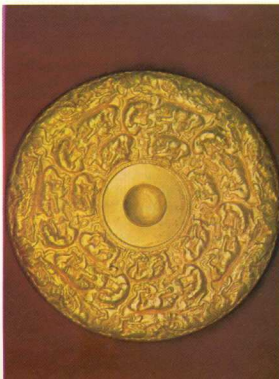
Εἰκ. 5. Ὀμφαλιτὴ φιάλη. Διάμετρος: 21,8 εκ., ὕλικό: χρυσός. Ἡ φιάλη αὐτὴ ἔχει σχῆμα πὺ μαρτυρεῖ ἐλληνικὴ ἐπίδραση ἐνῶ ὁ διακόσμος μέ λιοντάρια καὶ πάνθηρες εἶναι σκυθικός.

Εἰκ. 6. Θῆκη εἰφους. Μήκος: 54,4 εκ., ὕλικό: ἐπένδυση χρυσοῦ σέ ἔξυλο. Ἡ θῆκη ταιριάζει στὸ κοντὸ καὶ ἀμφιγατομὸ εἶφος, τὸν «ἀκινάκη», πὺ εἶναι ἱρακινῆς προέλευσεσ. Ὁ διακόσμος θυμίζει ἐλληνικὴ ζωοφόρο τοῦ 4ου αἰῶν. π.Χ.: πολεμιστὴς καλεῖ σέ βοήθεια, ἄλλος βοηθεῖ πληγωμένο αὐντροφόρο τοῦ ἐνῶ ἐνα ἄλογο φεύγει καλπάζοντας, παρὰσέρνοντας τὸν πεσμένο ἀναβάτη του. Τρεῖς ὅμοιοι θῆκες ἔχουν βρεθεῖ, φτιαγμένες προφανῶς ἀπὸ Ἑλλήνων τεχνιτῶν στὴν ἰδίᾳ μέτρο.

Εἰκ. 3. Κόσμημα ἀπὸ χαλινάρι μέ θέμα ἐνα συσπειρωμένο ὄρπακτικό. Διαστάσεις: 10,5 x 9,7 εκ., ὕλικό: χρυσός. Ἴσως τὸ ὄρπακτικό νὰ εἶναι λύκος. Ἐνα πρόβατο ἐσπλωμένο τονίζει τὴν κλειδωσὴ τοῦ ὅμου, ἐνῶ ἐνα κεφάλι πουλίου στολίζει τὸ μπρὸ, τὴν οὐρὰ τοῦ λύκου καὶ τὸ κέρατο τοῦ προβάτου. Τὸ κυρίως θέμα τοῦ ἔργου εἶναι ὀργανωμένο μέ τὴν προσθήκη δευτερευόντων στοιχείων, ἀπόλυτα ἐνωματωμένων.

Μεγάλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουσι τὰ ταφικά τοὺς ἔθιμα. Οἱ νεκροὶ θάβονταν σέ ἀβαθεῖς λάκκους, ὅπου τοποθετοῦσαν καὶ ἀντικείμενα πὺ κάλυπταν στοιχειώδεις ἀνάγκες τῆς πέρας ἀπὸ τὸν τάφο ζωῆς, πῆλινα ἀγνεία μέ τροφές, μαχαίρια καὶ χάλκινα κοσμήματα. Μερικὲς φορὲς μαζί μέ

τό νεκρό έθαβαν καί τό άλογό του. Μεγάλοι τύμβοι, πού φθάνουν σέ ύψος τά 20 μ., καλύπτουν τούς ήγεμονικούς τάφους, όπου έθαβαν τό νεκρό μέ τίς γυναίκες του, τούς δούλους καί τά άλογά του, όπλα μέ πλούσια διακόσμηση, έργαλεία, χρυσά καί άσημένια άντικείμενα. Σύμφωνα μέ τόν 'Ηρόδοτο, οί Σκύθες ταρίχευαν τό βασιλικό νεκρό καί μετά τόν περίεφεραν στίς διάφορες φυλές πάνω σέ άμαξα. Μετά τήν περιφορά γίνόταν ή ταφή σέ βαθύ μεγάλο λάκκο. 'Ο νεκρός τοποθετιόταν σέ στρώμα από φύλλα, δεξιά καί άριστερά του καρφώνονταν κοντάρια πού από πάνω τά συνένδεαν μέ ξύλα καί καλαμιές. Στη συνέχεια, όλοι όσοι παρβρίσκονταν στήν ταφή 'έριχναν μεγάλες ποσότητες χώμα, έτσι ώστε ό τύμβος νά ύψωθεί όσο τό δυνατό περισσότερο.

'Η σκυθική τέχνη μάς είναι γνωστή κυρίως από τά κτερίσματα. Άνόμεσά τους κυριαρχούν τά χρυσά καί άσημένια άντικείμενα πού έντυπωσιάζουν μέ τή λάμψη καί τήν άφθονία τους. Οί θεματολογικές προτιμήσεις, οί διάφορες πολιτιστικές επιδράσεις, ή εξαφάνιση επί μέρους στοιχείων καί ή αντίστοιχη εμφάνιση άλλων μάς επιτρέπουν νά διακρίνουμε τρεις περιόδους στή σκυθική τέχνη.

Στή πρωτοσκυθική περίοδο (7ος -6ος π.Χ. αι.) εμφανίζεται μία διακοσμητική τέχνη, όπου όπλα, ίπποσκευές, πολυποικίλτες τελετουργικές ένδυμασίες καί άντικείμενα λατρείας καί καλλωπισμού διακοσμούνται μέ μορφές ζώων. 'Ο ζωόμορφος αυτός ρυθμός είναι οργανικό κράμα τής σκυθικής καλλιτεχνικής παράδοσης καί ξένων προτύπων, κυρίως ανατολικής προελεύσεως. Τά θέματα είναι περιορισμένα. 'Ελάφια σέ στάση άναπαύσεως (εικ. 1), αϊγαγροι καί αϊλουροειδή είναι τά κύρια μοτίβα. Συχνά ή βασιική μορφή ποικίλλεται μέ άλλα ζώα ή κεφάλια άρπακτικών (εικ. 2) ή όπλές άλόγων' άλλοτε πάλι τά στοιχεία αυτά ένώνονται σέ μορφές φανταστικών ζώων. Πίστευαν ότι μ' αυτό τόν τρόπο τό άντικείμενο συγκεντρωνε τίς δυνάμεις όλων τών ζώων πού παρίστανε.

Καί στήν επόμενη περίοδο, τή μεσοσκυθική (5ος - 4ος π.Χ. αι.), κυριαρχεί ό ζωόμορφος ρυθμός μέ χαρακτηριστικό γνώρισμα τήν τάση γιά σχημα-

Εικ. 7. Τελετουργικό άγγείο. 'Υψος: 10,5 εκ., υλικό: σόσημ. Τά τρία ζεύγη όπου έπανολαμβάνεται ή μορφή ήλικιωμένου γενειοφόρου Σκυθή Ιστορούν τήν προσομοίωση τών γιών του γενόρχη τών Σκυθών Ταργίτου (Ήρακλή) νά τετνώσουν τό πατρικό τόξο.

τοποίηση (εικ. 3). Κάτω από τήν επίδραση τής έλληνικής τέχνης εμφανίζονται λιοντάρια, λαγοί, άγριοχχοιροι, ζώα άγνωστα μέχρι τώρα στους Σκύθες καί τά θέματα πλουτίζονται μέ μυθολογικές παραστάσεις, ένώ έχουν ανατολική προέλευση οί σκηνές πάλης ζώων.

'Η άκμή όμως του σκυθικού πολιτισμού συντελείται τόν 4ο π.Χ. αι., εποχή πού οί σχέσεις τών Σκυθών μέ τίς έλληνικές άποικίες τής Μαύρης Θάλασσας ('Ολβία, Παντικάπαιο, Χερσόνησο, Φαναγόρεια, Τανάδα κ.ά.) γίνονται στενότερες. Στίς πόλεις αυτές καί ιδιαίτερα στό Παντικάπαιο (σημ. Κέρτς) πολλά έργαστήρια έκτελούν άποκλειστικά παραγγελίες τής άριστοκρατίας τών βαρβάρων. Στά έργα αυτά, θέματα στή σκυθικής πραγματικότητας έκτελούνται σύμφωνα μέ τίς έλληνικές καλλιτεχνικές άντιλήψεις. 'Ιδιαίτερα γνωστά είναι τά άντικείμενα πού βρέθηκαν στους

τύμβους τών στεπών γύρω στή Μαύρη Θάλασσα καί στό νεκροταφείο τών Σκυθών βασιλέων στίς περιοχές του κάτω ρού του Δνείπερου στήν Ούκρανα (Τύμβοι Σολόχα, Τσερτομλίκ, Μελιτοπόλ, Τόσταγια - Μονκίλα κ.ά.).

'Εργο μεγάλης καλλιτεχνικής πνοής είναι ή χρυσή χτένα του τύμβου Σολόχα (εικ. 4) φτιαγμένη στίς άρχές του 4ου π.Χ. αι. 'Η σκηνή, παρμένη από τό σκυθικό ήρωικό έπος, δείχνει σέ άμφίγλυφο, έφιππο καί πεζό νά επιτίθενται σέ ίππεία του όποιου τό άλογο κείται πληγωμένο. Πιστή είναι ή άπόδοση τής ένδυμασίας καί του όπλισμού τών Σκυθών πολεμιστών. Σέ μυστική θέση στόν ίδιο τύμβο βρέθηκε χρυσή όμφαλωτή φιάλη (εικ. 5), σύμβολο έξουσίας γιά τούς Σκύθες, μέ ένα πλήθος λιοντάρια καί άνήθρες πού επιτίθενται σέ δορκάδες καί άλογα.

'Από τόν τύμβο Τσερτομλίκ, μερικά

μόνον συλημένο, μιάς κι οι τυμβωρύχοι βρέθηκαν παγιδευμένοι μέσα στο λαγούμι που είχαν σκάψει, προέρχεται μιά χρυσή επένδυση θήκης ξίφους (άκινάκη) με παράσταση μάχης 'Ελλήνων καί βαρβάρων (εικ. 6). Ένα χρυσό περιδέραιο από τον τύμβο Καραγκοντεουσάχ, με λιοντάρια που επιτίθενται σε άγριοχοίρους, στίς άκρες της στεφάνης, έχει ανάλογη λεπτότητα έκτελεσης καί ίδια έκφραστικότητα μορφών.

Στό άσημένιο άγγείο (εικ. 7) από τους τύμβους Τσάσιγιε απεικονίζονται σκηνές που πιθανώς αναφέρονται στην παράδοση του 'Ηρόδοτου γιά τήν καταγωγή των Σκυθών. Τά έργα αὐτῆς τῆς κατηγορίας ἐμφανίζουν τούς Σκύθες σέ χαρακτηριστικές στιγμές τῆς καθημερινῆς τους ζωῆς, γι' αὐτό καί εἶναι πολύτιμες πηγές γιά τή μελέτη τοῦ πολιτισμοῦ τῶν περρήφων καί ἀνεξάρτητων αὐτῶν φύλων.

Στήν ὑστεροσκυθική περίοδο (τέλη 4ου καί α' μισό 3ου π.Χ. αἰ.), κάτω ἀπό ἑλληνική ἐπίδραση, ἐμφανίζονται στήν τέχνη τῶν Σκυθῶν ἀνθρωπομορφες παραστάσεις, δοσμένες ὁμως μέ μιά πρωτόγονη συμβατικότητα (εικ. 8). Παράλληλα ὁ ζωόμορφος ρυθμός ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ὁ τρόπος ἐκφράσεως πού ἀντιπροσωπεύει τό ντόπιο καλλιτέχνη, μόνο πού τώρα ὁ ρεαλισμός ὑποχωρεῖ στή σχηματοποίηση, ὁ νατουραλισμός στήν ἀφαίρεση. Οἱ μορφές τῶν ζώων χάνοντας τόν ὄγκο τους κερδίζουν σέ κομψότητα καί πρωτοτυπία, χωρίς νά ἀποφεύγουν πάντα τήν ἐκκίνηση (εικ. 9).

Ὁ ζωόμορφος ρυθμός, ἡ γνήσια σκυθική τέχνη μέ ἀποκρυσταλλωμένη ἀπό τά πρῶμα ἀρχαϊκά χρόνια τῆς δικῆς τῆς ἰδιόμορφης ἐκφράσεως, ἔχει τόν τρόπο νά μάς ἀγγίζει καί νά μάς γοητεύει μέ τή δυναμικότητα, τήν ὁμορφιά καί τήν πρωτοτυπία τῶν ἐργῶν τῆς. Κι αὐτό γιατί εἶναι ἡ ἐκφράση ἑνός ἄλλου κόσμου ὅπου ὁ ἄνθρωπος κινεῖται σ' ἕνα διαφορετικό χώρο, τῆς στέπας, ἐννοεῖ ἀλλιώτικα τό χρόνο, μέ μέτρο τίς ἀτέλειωτες μετακινήσεις κι ἔχει τό δικό του τρόπο νά ζεῖ καί νά σκέφτεται. Κι αὐτό πού ἐντυπωσιάζει εἶναι ὅτι ἡ ἐμπνευση καί ἡ σύλληψη ἐπιτύχης τῆς τέχνης εἶναι κοινές σέ πολλές ἄλλες φυλές τῶν στεπῶν τῆς

Εικ. 8. Διακοσμητική ἀπόληξη μέ μορφή γυναικός. Ύψος: 15,7 ἐκ., ὑλικό: χαλκός. Εἶναι ἕνα ἀπό τά σπάνια ἀντικείμενα μέ παράσταση ἀνθρωπομορφῆς σκυθικῆς θεότητας, καμωμένο ἀπό ντόπιο τεχνίτη.

Εικ. 10. Έγχειρίδιο μέ ἀμφίστομη λεπίδα καί στολιστή λαβή. Διαστάσεις: 26 x 5,7 ἐκ., ὑλικό: χαλκός. Στό σημείο πού ἡ λεπίδα ἐνώνεται μέ τή λαβή ἕνα στοιχείο σέ σχῆμα πεταλούδας εἶναι διακοσμημένο μέ δύο ἀντιμέτωπα κεφάλια ἀρπακτικῶν. Πρόκειται γιά ἔργο καθαροῦ Σκυθο-σιβηρικῶ.

Εικ. 9. Διακοσμητικό στοιχείο ἀπό ἐπιρρήνιο ὀλόγου. Διαστάσεις: 4,2 x 4,3 ἐκ., ὑλικό: ὄψημι. Ὁ πλούσιος διάκοσμος πέντε ζωόμορφων κεφαλῶν εἶναι ἔργο ντόπιου καλλιτέχνη.

Εὐρασίας καί σ' ἕνα χώρο πού ἐκτείνεται ἀπό τήν Οὐγγαρία μέχρι τήν Κίνα, ἀπόδειξη τῆς πολιτιστικῆς ἐνότητος τούτου τοῦ ἀπέραντου κόσμου. Κοινές ἄλλα ὄχι ὁμοιομορφες. Πίσω ἀπό τήν ἐνότητα τοῦ ρυθμοῦ ὑπάρχουν οἱ τοπικές παραλλαγές. Στους Σκύθες ἡ ἐπαφή μέ τήν Ἀνατολή καί ἡ σχέση μέ τούς 'Ελληνες εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τῆς δημιουργίας ἐργῶν μοναδικῶν στόν ἀρχαῖο κόσμο.

Ὁ ἀγνωστος κόσμος τῆς Νότιας Σιβηρίας

Στήν ἴδια πολιτιστική κοινότητα πού χαρακτηρίζεται ἀπό τό ζωόμορφο ρυθμό ἀνήκουν καί τά φύλα πού ἐξήσαν καί δημιουργήσαν ἀπό τόν 7ο ὡς τόν 3ο π.Χ. αἰ., στή Νότια Σιβηρία. Ὁ χώρος τους τοποθετεῖται στό λεκανοπέδιο Μινουσίνσκ, τῆς λεκάνης τοῦ μέσου Γενισίε, τῆν Τούβα καί τῆς ὀρη 'Αλτάι. Λίγα πράγματα γνωρίζουμε γιά τούς λαούς αὐτούς. Μόνο ἀπό τήν περιοχή τοῦ Μινουσίνσκ καί τῶν 'Αλτάι, ὅπου ἐγιναν συστηματικές ἀνασκαφές, ἔχουμε συγκεκριμένα στοιχεία.

Κοντά στήν πόλη Μινουσίνσκ ἄντισε ὁ πολιτισμός Ταγκάρ, ὄνομα παρμένο ἀπό τό νησί καί τή λίμνη Ταγκάρ, ὅπου ἐγιναν οἱ ἀνασκαφές. Κτηνοτρόφοι, γεωργοί, κυνηγοί καί ψαράδες ἀλλά κυρίως μεταλλωρύχοι, οἱ Ταγκάρ ἐκμεταλλεύθηκαν τό ἀφθονο κοίτασμα τοῦ λεκανοπεδίου

τους γιά νά φτιάξουν χάλκινα μαχαίρια (εἰκ. 10), κοσμήματα καί πόρπες ζώνης. Χάρη στή φυσική ἀπομόνωση τῆς περιοχῆς τους, ἡ τέχνη πού δημιούργησαν ἦταν βασιομένη σέ τοπικές κυρίως παραδόσεις καί δοξασίες. Ὁ πολιτισμός Ταγκάρ εἶναι τό τελευταῖο προπύργιο ἐνός εὐρωπαϊκοῦ λαοῦ στήν ἀρχαία Εὐρασία. Ἀνατολικότερα ἀρχίζει ἡ χώρα τῶν Μογγόλων.

Συστηματικές ἀνασκαφές στήν περιοχή τῶν βουνῶν Ἀλταί ἀρχισαν στά τέλη τοῦ 19ου αἰ. καί ὅ,τι γνωρίζουμε γιά τόν πολιτισμό τῶν φυλῶν αὐτῶν (8ος - 4ος π.Χ. αἰ.) προέρχεται ἀπό τύμβους. Τά ἀπλά μέλη τῆς φυλῆς θάβονταν σέ μικροῦς τύμβους καί σπάνια συνοδεύονταν ἀπό ἔργα τέχνης. Ὅταν αὐτό συνέβαινε ἦταν φτιαγμένα ἀποκλειστικά ἀπό εὐτέλη μέταλλα καί ἀπό ὀστά.

Οἱ μεγάλοι τύμβοι τῶν Ἀλταί προορίζονταν γιά τήν πλούσια ἀριστοκρατία τῶν νομάδων. Πέτρινοι καί ὄχι χωμάτινοι, ὥφειλαν στόν τρόπο αὐτό κατασκευῆς τους τό μυστικό τῆς ἐκπληκτικῆς διατηρήσεως ἀντικειμένων ἀπό εὐαίσθητα ὑλικά, πού δέν φθάνουν ὡς ἐμάς συνήθως: ξύλο, ὕψασμα, κετόε, γούνα. Ἀμέσως μετά τήν ταφή, τό νερό πού ἔσταζε ἀνάμεσα στίς πέτρες μεταβαλλόταν σέ πάγο, πού μέσα στίς τραχέες κλιματολογικές συνθήκες τῆς περιοχῆς δέν ἔλιγνε ποτέ.

Ἔτσι, ἐνῶ στούς τάφους αὐτούς ἡ συστηματική σύληψη, ἀπό τήν ἀρχαιότητα ἤδη, ἀφαίρεσε ὅλα τά χρυσά ἀντικείμενα, γιά τά ὁποῖα μιά ἰδέα μᾶς δίνουν ὅσα ἀπό αὐτά σώθηκαν στή Σιβηρική Συλλογή τοῦ Πέτρου Α' (βλ. παρακάτω), ἀπό τήν ἄλλη μεριά φτάσαν ὡς ἐμάς ἀντικείμενα μοναδικά στό εἶδος τους πού μᾶς δίνουν μιά ἰδέα τοῦ ρωμαλεοῦ αὐτοῦ πολιτισμοῦ: χαλιά (εἰκ. 11), ἀνάμεσα τους τό ἀρχαιότερο χαλί τοῦ κόσμου, κεντητά μεταξωτά ὑφάσματα (εἰκ. 12), δερμάτινα καί ξύλινα μέρη ἵπποσκευῶν.

Στά ἀντικείμενα αὐτά ἡ διακοσμητική τέχνη ἐμφανίζεται μέ μιά ποικιλία καί ἕναν πλούτο τεχνικῆς ἐκπληκτικό. Τά θέματα εἶναι τά συνήθη στό σκυβοσιβηρικό ρυθμό, δηλαδή ζῶα, μυθικά ζωόμορφα τέρατα καί σκηνές ἀπό τήν ἥρωική ἐποποιία. Χαρακτηριστικά σέ ὅλες τίς σκηνές παρουσιάζεται

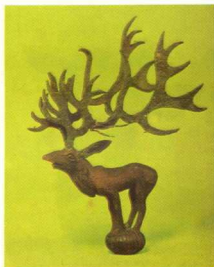
Εἰκ. 11. Κομμάτι ἀπό χαλί τοίχου. Διστάσεις: 1,35X1,00 μ., ὑλικά: κετόε. Τό σκουρόχρωμο αὐτό κοφτό χαλί ἦταν κολλημένο στόν τοῖχο τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου. Πάνω στό ὄπισθροπλασίό του εἶναι ραμμένα κεφάλια λιονταριῶν σέ μπλε, κόκκινο καί κίτρινο χρώμα. Αὐτά τά διακοσμητικά στοιχεῖα εἶναι ραμμένα ἀπό τήν Περσική τέχνη.

Εἰκ. 12. Κάλυμμα σέλλας. Διστάσεις: 2,60X1,64 μ., ὑλικά: μαλλί, μετόε, δέρμα, χρυσός. Τό θαύμασιο αὐτό κάλυμμα σέλλας ἀποτελεῖται ἀπό ἕνα μεταξωτό κινεζικο κέντημα πλαισιωμένο ἀπό κόκκινο καί μπλε κετόε. Πάνω στόν κετόε εἶναι στερεωμένα διακοσμητικά στοιχεῖα ἀπό δέρμα, χρυσό καί κασίτερο. Τά μεταξωτά κεντήματα τῶν παγωμένων τῦμβων τοῦ Ἀλταί εἶναι ἀπό τά παλιότερα τοῦ κόσμου. Εἰκ. 13. Κάλυμμα σέλλας. Διστάσεις: 1,19X1,60 μ., ὑλικά: δέρμα, γούνα, μαλλί, χρυσός. Οἱ σέλλες τοῦ Ἀλταί εἶναι οἱ πρώτες γνωστές στό εἶδος.

συμβολικά ο θρίαμβος του ισχυρού πάνω στον αδύνατο. Οι επιδράσεις της τέχνης γειτονικών χωρών, της Κίνας και του Ίράν, πλούτισαν την τέχνη των Άλτάι χωρίς να αλλάξουν τις γενικές τάσεις, τον κύκλο των εθνικών θεμάτων ή το ρυθμό της.

Ο συνδυασμός των υλικών, χαρακτηριστικός κι αυτός της τέχνης των Άλτάι, επέτρεπε στον καλλιτέχνη να δημιουργεί αξιόλογα έργα. Για την κατασκευή ενός αντικειμένου χρησιμοποιούσαν κετσέ, δέρμα, γούνα, χρωματιστές αλογότριχες (εικ. 13) άλλοτε συνδυασμό ξύλου και δέρματος· παράδειγμα ή μικρότατη μορφή του ελαφιού από ξύλο με τα τεράστια δερμάτινα κέρατα (εικ. 14). Άλλο χαρακτηριστικό της τέχνης

Εικ. 14. Ξύλινο ελαφάκι. Διαστάσεις: 11,5 x 6 εκ., υλικό: ξύλο, δέρμα, φύλλο χρυσού. Τόσο το ξύλινο σώμα όσο και τα δερμάτινα κέρατα του ελαφιού ήταν καλυμμένα από ένα λεπτό φύλλο χρυσού, που έκανε το χαριτωμένο αυτό και ελαφρύ γλυπτό να φαίνεται μνημειώδες.

Εικ. 16. Πλακίδιο από ζώνη, περιτμητό. Διαστάσεις: 15,2 x 12,1 εκ., υλικό: χρυσός. Τα χαρακτηριστικά των προσώπων που παριστάνονται και τα ρούχα τους δείχνουν, ότι πρόκειται για τέχνη του Άλτάι.

Εικ. 15. Χαλινόρι. Διαστάσεις: 42 x 50 εκ., υλικό: ξύλο, δέρμα. Τα στολίσια των αλόγων αποτελούνται από ένα κύριο διακοσμητικό θέμα. Έδώ πρόκειται για τάρανδο. Το θέμα είναι δοσμένο σάν ανθέμιο που παρουσιάζει τα κέρατα του τάρανδου ή άκονα, το ίδιο το ζωοζαπλωμένο.

Εικ. 17. Λαβή ἀσημένιου ἄγγειου. Ύψος: 16 εκ., ὕλικό ἐπιχρυσωμένο ἀσημί. Τό θέμα τῆς λαβῆς, τὸ ἐλάφι καθὼς καὶ ἡ διακόσμηση του με ἐπιχρυσωσες βούλες δείχνουν ἐπίδραση ἀχαιμενίων τεχνιτῶν ἐνῶ ἡ πλαστικότητα τοῦ γλυπτοῦ εἶναι καθαρά ἑλληνικῆς ἐπίδρασης.

Εικ. 18. Ἀγγεῖο. Διαστάσεις: 10,2 x 16 εκ., ὕλικό: χρυσός. Τό μικρό αὐτό ἄγγεῖο ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικά τῆς περσικῆς τέχνης τοῦ 5ου-4ου αἰ. π.Χ. Ὁλοπῆλο σχῆμα καὶ διάκοσμο τῶν λαβῶν με μορφές ὀρθίων αἰλουριῶν.

τῶν Ἀλταί εἶναι ὅτι, ἐνῶ τὰ ἐπὶ μέρους διακοσμητικά στοιχεῖα ἐνός ἀντικειμένου διακρίνονται γιὰ τὴν χάρη, τὴν ἐκφραση καὶ τὸ δυναμισμό τους, τὸ ἴδιο τὸ ἀντικείμενο στὸ σύνολό του, με τὴν πολλαπλὴ χρησιμοποίησή του τοῦ ἴδιου διακοσμητικοῦ θέματος γίνεται βαρὺ (εἰκ. 15).

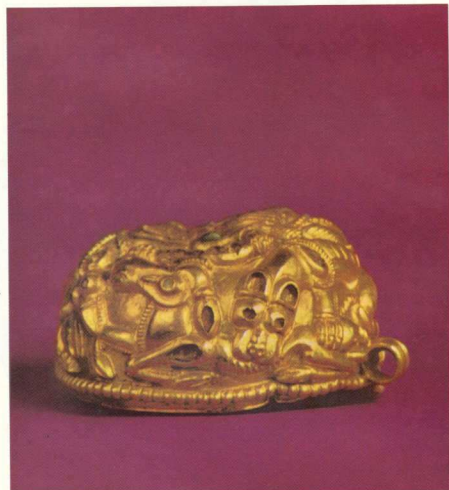
Ὁ πλοῦτος, ἡ ποιότητα, ἡ ποικιλία τῶν ἀντικειμένων ποὺ βρέθηκαν στοὺς ἡγεμονικοὺς τύμβους, ψηλὰ στὶς δυσπρόσιτες κοιλάδες τῶν βουνῶν Ἀλταί, ἀφοῦ οἱ τυμβωρύχοι σάρωσαν κάθε τι χρυσὸ καὶ ἀσημένιο, δίνουν μιὰ μικρὴ εἰκόνα τῆς τέχνης τῶν φυλῶν ποὺ ἔζησαν ἐκεῖ.

Ἡ τέχνη τῆς Νότιας Σιβηρίας εἶχε ἰδιαίτερα ἐκτιμηθεῖ ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοκάπηλους τῆς ἀρχαιότητος γιὰ τὸν πλοῦτο ἀκριβῶς τῶν χρυσῶν καὶ ἀσημένιων κτερισμάτων ποὺ συνόδευσαν, στὴ μεταθανάτια ζωῇ, τοὺς πλούσιους νομάδες ἀρχηγούς. Στὸ πάθος τοῦ αὐτοκράτορα Πέτρου Α' γιὰ κάθε τι παλιὸ καὶ σ' ἓνα χαρμόσυνο γιὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια γεγονὸς ὀφείλομε πολλὰ γιὰ τὴ γνῶση τῶν ἀπὸ πολὺτιμο μέταλλο κυρίως ἀντικειμένων, ποὺ δημιούργησαν οἱ φυλὲς τῆς περιοχῆς. Στὰ 1715 δηλαδὴ, με τὴν εὐκαιρία τῆς γεννήσεως τοῦ διαδόχου, προσφέρθηκαν στὸν Πέτρο Α' καὶ τὴν Αἰκατερίνη θαυμάσιες πόρπες ζωνῶν ἀπὸ συμπαγὴ χρυσὸ με παραστάσεις πάλης ζῶων καθὼς καὶ περιλαίμια με μορφές ζῶων. Ὁ αὐτοκράτορας τὰ ἐξέτιμισε ἰδιαίτερα καὶ διέταξε νὰ συλλέγονται τέτοιου εἶδους ἀντικείμενα ποὺ μέχρι τότε κατέληγαν στὰ χυτήρια λόγῳ τοῦ πολυτίμου μετάλλου. Μέσα σ' ἓνα χρόνον εἶχαν σταλεῖ στὸν Πέτρο 100 τέτοια χρυσὰ ἀντικείμενα ποὺ ἀπετέλεσαν τὸν πυρήνα τῆς Σιβηρικῆς του Συλλογῆς. Ἡ Συλλογὴ αὕτῃ πλουτίστηκε χάρις σὲ ἐπαγγελματινοὺς ἐπιστημονικὲς ἀποστολές. Χαρακτηριστικὰ στὸ ἡμερολόγιο τῆς πρώτης ἀποστολῆς (1721) ἀναφέρεται ὅτι ἡ συλλογὴ χρυσῶν καὶ ἀσημένιων ἀντικειμένων ἀπὸ τοὺς παλιούς τάφους τῆς περιοχῆς ἐγένετο ἓνα εἶδος βιομηχανίας. Χρυσὰ ἐμβλήματα ἀπὸ ἀσπίδες καὶ κυρίως πόρπες ἀπὸ ζῶνες (εἰκ. 16), ἀλλὰ καὶ ἀσημένια (εἰκ. 17) καὶ χρυσὰ ἄγγεα (εἰκ. 18) ἀποτελοῦν μέρος τῆς Συλλογῆς, ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς σήμερα τοῦ Μουσείου Ἑρμιτάζ τοῦ Λένινγκραντ.

Εικ. 19. Περιλαίμιο. Διαστάσεις: ύψος 6,3 εκ., διάμετρος 17,8 εκ., ύλικό: χρυσός, κοράλι, καλλιάνθη (τουρκουάζ), γυαλί. Τό κοσμημα αυτό βρέθηκε σε γυναικείο τάφο, ίσως μίας βασίλισσας των Σαρματών.

Εικ. 20. Φιαλίδιο με σκέπασμα. Μήκος 5,8 εκ., ύλικό: χρυσός, καλλιάνθη. Καθαρά σκυθική είναι η σκηνή πώλης των ζώων που στολίζει το φιαλίδιο αυτό.

Οι φωτογραφίες παραχωρήθηκαν από το Μουσείο του Ermitage

Σαρμάτες: η δύση του σκυθικού πολιτισμού

Στήν ομάδα των ιρανόφωνων νομαδικών φύλων, που εκφράζονται καλλιτεχνικά με το ζωόμορφο ρυθμό, ανήκουν και οι Σαρμάτες, που τον 3ο και κυρίως τον 2ο π.Χ. αί., μετακινήθηκαν μαζικά από την περιοχή των Ουραλίων, του κάτω ρού του Βόλγα και του Δόν (άρχ. Τανάιδος) στις στέπες της Ν. Ρωσίας και περιόρισαν τους Σκύθες στην Κριμαία.

Με την αφομοίωση σκυθικών πολιτιστικών στοιχείων αλλά και την επίδραση ιρανικών παραδόσεων ο σαρματικός πολιτισμός γνωρίζει τη μεγάλη ακμή του τον 1ο και τον 2ο μ.Χ. αί. Η τεχνοτροπία του διαφέρει από τον καθαυτό σκυθικό και αποτελεί έναν ανεξάρτητο ζωόμορφο σαρματικό ρυθμό. Τόν ιδιαίτερο χαρακτήρα του φαίνεται να δημιούργησε η σκληρή ζωή της στέπας που καλλιέργησε στους Σαρμάτες μία ιδεολογία όπου η πρακτική σκοπιμότητα βρίσκεται πάνω από την αισθητική αντίληψη.

Όπως σ' όλες τις πρώιμες κοινωνίες έτσι κι εδώ φαίνεται ότι το πλήθος των χρυσών κοσμημάτων, εξαρτημάτων ενδυμασίας και σκευών έδινε ιδιαίτερο κύρος στους Σαρμάτες άρχηγούς. Χρυσά περιλαίμια (εικ. 19), βραχιόλια, πλακίδια από διακόσμηση ζώνης, φιαλίδια για άρωματικές ουσίες (εικ. 20) στολίζονται με άγρια ζώα και άρπακτικά πουλιά, μεμονωμένα ή σε σκηνές πώλης. Ένθετες ημιπολύτιμες πέτρες ή γυαλί αποδίδουν χαρακτηριστικά ή ανατομικές λεπτομέρειες του ζώου.

Τόν 3ο και 4ο μ.Χ. αί., Γέτες και Ούνοι σκόρπισαν τά σαρματικά φύλα.

Legends and Art from the Scythian World

During the first millennium B.C. Iranian speaking tribes overflow the steppes of Eurasia, from the Carpathian Mountains to the Sinic Walls, and created a common civilization which is conventionally called Scythian.

Works of art, astonishing in number and wealth, most of which in gold, were found in tombs, fortified settlements and Greek colonies. The Siberian Xie preserved in the tombs of Altai objects made of sensitive materials, that otherwise could have hardly been kept from decay: wood, cloth, wool, fur.